

**ЖИНОЯТ ИШЛАРИНИНГ ВАКОЛАТЛИ, МУСТАҚИЛ ВА ХОЛИС СУД
ТОМОНИДАН ОҚИЛОНА МУДДАТЛАРДА АДОЛАТЛИ, ОШКОРА
КЎРИЛИШИГА БЎЛГАН ҲУҚУҚҚА ДОИР ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР
ВА МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ
ТАҲЛИЛИ (тезис).**

Ҳасанов А.М.

Ўзбекистон Республикаси

Бош прокуратураси Сурхондарё вилояти Денов туман прокурорининг
ёрдамчиси лавозимида иш ўрганувчи

Ҳозирги кунда давлатимиз томонидан суд-ҳуқуқ тизимини янада демократлаштириш, аҳолининг одил судловга бўлган ишончини ошириш ҳамда жамиятда қонун устуворлигини таъминлашга қаратилган қатор ислохотлар амалга ошириб келинмоқда.

Биргина, жиноят ишларининг ваколатли суд томонидан кўрилиши, жиноят ишларини ўз иш юритувига олиш, судда кўриш, муҳокама қилиш ва иш натижаси юзасидан тегишли суд қарорини қабул қилиш ваколати берилган судлар томонидан юқори инстанция судларида кўришнинг янги тартиби жорий этилди.

Шунингдек, халқаро нормаларни қонунчиликка имплементация қилиш ишлари ҳам ўз самарасини бермоқда. Жумаладан, халқаро ҳуқуқда барча шахслар суд олдида тенглиги халқаро стандарт сифатида белгиланган. Унга кўра, миллий қонунчилик барча турдаги камситишдан: ирқи, жинси, ранги, этник келиб чиқиши, тили, диний эътиқоди, имконияти чекланганлиги мавжудлиги, ижтимоий мавқеидан қатъий назар тенг ва амалий ҳимояланишни кафолатлаши керак. Хусусан, миллий ҳуқуқий меъёрлар жинсига кўра камситишни тақиқлаши ва “хотин-қизлар ҳуқуқларини эркаклар

билан тенглик асосида юридик ҳимояланишини белгилаши ва ваколатли миллий судлар ва бошқа давлат муассасалари ёрдамида хотин-қизларнинг ҳар қандай камситиш ҳаракатига қарши ҳимояланишини таъминлаши керак”¹.

Бу қуйидагиларни англатади:

1. Қонунга риоя қилиш ва уни қўллашда ва одил судловни таъминлашда судьялар ва суд ходимлари юқорида санаб ўтилган белгиларга кўра камситишга йўл қўймасликлари керак;
2. Ҳар ким юқорида санаб ўтилган белгиларга кўра камситишсиз судга мурожаат этиши мумкин;
3. Ҳар ким юқорида санаб ўтилган белгиларга кўра камситишсиз суд томонидан тенг муносабатда бўлиш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ЖПКга мувофиқ, жиноий ишлар бўйича одил судлов фақат суд томонидан амалга оширилади. Фавқулодда судлар тузишга йўл қўйилмайди. Ўзбекистонда суд тизими конституциявий юрисдикция (Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди), умумий юрисдикция (Ўзб Реснинг Олий суди ва унга бўйсинувчи судлар). Олий суд судьялари, жумладан Қорақалпоғистон Республикаси судларининг судьялари Қорақалпоғистон Республикаси парламенти томонидан Ўзбекистон Республикаси Президенти билан келишилган тақдимномасига биноан беш йил муддатга сайланади, қолган судларнинг судьялари—Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ушбу муддатга тайинланади. ЎзР Конституциясида “одил судловга бўлган ҳуқуқ” деб аталувчи ҳуқуқ кўзда тутилмаган, аммо, қонунга кўра, адолатли бўлиш судьянинг “мажбурияти” ҳисобланади. Хусусан, президентимиз таъкидлаганларидек, судларнинг асосий вазифаси адолатни қарор топтиришдан иборат. Бунинг учун суд ҳар бир иш юзасидан қонуний, асосли ва адолатли чиқариши лозим². Юқоридаги талаблар доирасида жиноят судларида суд муҳокамасининг адолатли бўлишини таъминлаш масаласи долзарб бўлиб турибди.

¹ Хотин-қизларга нисбатан камситишнинг барча шаклларига барҳам бериш бўйича конвенция, 2-модда.

² Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энголий баҳодир. Т.2. Т.. Ўзбекистон, 2018.110 б.

Халқаро ҳуқуқ нормаларига кўра, айбланувчи қонун асосида ташкил қилинган ваколатли суд томонидан судланишга ҳақли. Халқаро стандартлар Судлар ва судьялар, шу жумладан суд терговчилари, қонунга мувофиқ, ваколатли бўлиши керак. Суд терговчилари кўплаб ривожланган давлатларда хусусан Франция, Германия ва бошқа кўплаб давлатларда учрайди. Чунки уларда жиноят ишлари бўйича тергов фаолияти билан суд терговчилари шуғулланади. Прокурор суд жараёнида айбловни қўллаб-қувватлайди. Шунингдек кўплаб давлатларда, жумладан Ўзбекистон Республикасида ҳам дастлабки терговни Ички ишлар органлари, Прокуратура ва ДХХ терговчилари юритади. Прокуратура органлари эса Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, ЖПК, “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни ва бошқа қонунчилик ҳужжатларига кўра дастлабки тергов фаолияти устидан назоратни амалга оширилади.

Адолатли суд муҳокамасига бўлган ҳуқуқга доир халқаро стандартлардан яна бири шахсинг ваколатли суд томонидан судланиши ҳуқуқи бўлиб унга кўра, ҳар ким қонунда белгиланган процессуал нормалар асосида тузилган умумий юрисдикция суди ва судьялари томонидан судланишга ҳақли. Керакли тарзда белгиланган процессуал нормаларни қўлламайдиган трибуналлар умумий юрисдикция судларининг ўрнини босиш учун тузилмаслиги керак¹.

Судлар ва уларнинг юрисдикцияси, мажбуриятлари ва вазифалари олдиндан миллий қонунчилик томонидан белгиланиши керак.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра эса Ўзбекистон Республикасида жиноят ишлари бўйича одил судловни Ўзбекистон Республикаси Олий суди, Қорақалпоғистон Республикаси жиноят ишлари бўйича Олий суди, жиноят ишлари бўйича вилоятлар, Тошкент шаҳар, туман (шаҳар) судлари ва ҳарбий судлар амалга оширади.

ЖПКнинг 389-моддасида жиноят ишларининг судловга тегишлилиги белгилаб қўйилган. Унга кўра, жиноят ишлари бўйича туман (шаҳар) судининг

---

¹ Суд органлари мустақиллигига доир асосий тамойиллар, 5-тамойил.

судловига юқори судларнинг ва ҳарбий судларнинг судловига тегишли бўлган ишлардан ташқари ҳамма жиноят ишлари тегишли.

Агар бир судда кўриб чиқиладиган жиноят иши бўйича суд муҳокамаси пайтида судланувчи томонидан бошқа суд судловига тегишли жиноят содир этилганлигини кўрсатувчи ҳолатлар аниқланса, ишни кўриб чиқиш суд муҳокамасини бошлаган суд томонидан давом эттирилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг раиси, Қорақалпоғистон Республикаси судининг раиси, вилоят, Тошкент шаҳар судининг раислари, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий судининг раиси ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган жиноят тўғрисидаги ишни, агар у мазмунан мураккаб бўлмаса, жиноят ишлари бўйича тегишли туман (шаҳар) судига, шунингдек ҳудудий ҳарбий судга кўриш учун топширишга ҳақли.

Юқоридаги модданинг учинчи қисмига кўра, агар бир судда кўриб чиқиладиган жиноят иши бўйича суд муҳокамаси пайтида судланувчи томонидан бошқа суд судловига тегишли жиноят содир этилганлигини кўрсатувчи ҳолатлар аниқланса, ишни кўриб чиқиш суд муҳокамасини бошлаган суд томонидан давом эттирилади. Лекин халқаро ҳуқуқ нормаларида хусусан, 1985 йилда БМТ томонидан қабул қилинган “Суд органлари мустақиллигига доир асосий тамойиллар”нинг 5-тамойилида жиноят содир этишда айбланаётган ёки судланаётган шахснинг ваколатли суд томонидан судланиши ҳуқуқи белгилаб қўйилган. Шунингдек, миллий қонунчилигимизда ҳам туман (шаҳар) судининг ва юқори судларнинг ваколатига тегишли ишлар белгилаб қўйилган. Лекин суд муҳокамаси бошлангандан кейин ишнинг бошқа судга тегишлилиги аниқланса, судга тегишлилик қондаси бўйича бошқа судга юборилмасдан балки суд муҳокамаси бошланган судда кўриб чиқилади. Шунингдек, ЖПКнинг 393-моддаси бешинчи қисмида Иш шу даражадаги бошқа суднинг судловига тегишли экани суд мажлисида маълум бўлиб қолса, ишнинг ҳолатларини тўла текширишга зарар етказмайдиган бўлса, суд ишни кўришни давом эттираверади, акс ҳолда суд ишни судловга тегишлилигига

кўра бошқа судга юбориб, бу ҳақда ажрим чиқариши назарда тутилган. Бирок, ушбу ҳолатда эътиборга олиниши керак бўлган ҳолат шундан иборатки, судланувчининг ваколатли суд томонидан судланиш ҳуқуқининг бузилмаслиги ёки жабрланувчининг ваколатли судда ишнинг кўриб чиқилиши ҳуқуқи каби **халқаро стандартлар инобатга олиниши керак.**

Албатта барча судлар адолатли суд муҳокамасининг ўтказилишидан манфаатдор, шунинг учун ҳам юқоридаги модданинг нормаларида суд мажлиси жараёнида ишнинг бошқа судловга тегишлилик масаласи аниқланса қатий тартибда юрисдикция масаласи бўйича юбориш лозим. Бунда судланувчи ва жабрланувчининг хоҳишини ҳам инобатга олиш лозим. Чунки қачонки жиноят иштирокчилари розилигида судловга тегишлилик масаласи ҳал этилса, адолатли суд муҳокамасига бўлган ҳуқуққа доир халқаро стандартлардан бири “ваколатли суд томонидан суд муҳокамасининг ўтказилиши” қоидаси бузилмайди.

Шунинг учун ҳам судланувчи ёки жабрланувчининг ҳуқуқ ва манфаатларини инобатга олган ҳолда юқоридаги модда нормаларининг қанчалик халқаро ҳуқуқ нормаларига ва миллий қонунчилигимиздаги мавжуд **нормаларга мослигини кўриб чиқиш лозим.**

МДХ давлатларида жиноят иши бўйича суд муҳокамаси пайтида судланувчи томонидан бошқа суд судловига тегишли жиноят содир этилганлигини кўрсатувчи ҳолатлар аниқланса, ишни кўриб чиқиш бошқа судга ўтказилиши белгиланган. Жумладан, Озарбайжон Республикаси Жиноят процессуал-кодексининг 75-моддасига кўра, жиноят ишини суд муҳокамасига қабул қилиш тўғрисида қарор қабул қилишда:

судгача бўлган соддалаштирилган иш юритиш бўйича материаллар, буюртмадаги шикоятлар хусусий айблов, шунингдек, бошқа материаллар мавжудлигини ва юрисдикция масаласини кўриб чиқади. Агарда иш судга топширилганлиги аниқланса жиноят иши ёки бошқа материаллар ушбу суднинг юрисдикциясига кирмаса, суд буни амалга ошириши шарт бўлган судга

юборади. Иккинчи қисмда эса **агар суд томонидан кўриб чиқиш жараёнида шуни аниқласа жиноят иши бошқа судда (юрисдикцияси бўйича) кўриб чиқилиши керак.**

Россия Федерацияси Жиноят процессуал кодексига кўра: судья суд мажлисини тайинлаш тўғрисидаги масалани ҳал қилишда келиб тушган жиноят иши ушбу суднинг юрисдикциясига кирмаслигини аниқлаб, ушбу жиноят ишини судловга юбориш тўғрисида қарор чиқаради, ҳамда суд ўзи кўраётган жиноят иши худди шу даражадаги бошқа суднинг юрисдикциясига тегишли эканлигини аниқлаб, лекин у суд мажлисида кўриб чиқишни бошлаган бўлса, судланувчининг розилиги билан ушбу жиноят ишини ўз иш юритувида қолдиришга ҳақли¹.

Латвия Республикаси Жиноят процессуал кодексининг 15-модасига кўра, ишни судда кўриб чиқиш ҳуқуқи белгиланган унга кўра, ҳар ким ўз иши адолатли, холис ва мустақил равишда судда кўриб чиқилишига ҳақли эканлиги тушунтирилган.

Қозоғистон Республикаси Жиноят процессуал кодексининг 316-моддасига, Қозоғистон Республикаси Олий судининг 2017 йил 8 декабрдаги 10-сонли “Судлар томонидан келиб тушган жиноят иши бўйича жиноят-процессуал қонунчилиги нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги меъёрий қарорига кўра:

1. Агар унга келиб тушган иш унинг юрисдикциясига кирмаслиги аниқланса, суд ишни юрисдикциясига мувофиқ ҳал этади.

2. Агар асосий суд мажлисида ушбу Кодекснингда назарда тутилган ишнинг ҳудудий юрисдикцияси қоидалари бузилганлиги аниқланса, у ҳолда процесснинг барча иштирокчиларининг розилиги билан суд иш жойидан чиқиб кетишга ҳақли.

3. Барча ҳолларда, агар иш жиноят ишлари бўйича ихтисослаштирилган туманлараро судининг, жиноят ишлари бўйича ихтисослаштирилган

---

¹ РФ ЖПК, 34-модда.

туманлараро ҳарбий судининг ёки гарнизоннинг ҳарбий судининг юрисдикциясига тегишли эканлиги аниқланса, судловга тегишли ҳисобланади¹.

Шунингдек, иш тарафнинг илтимосига биноан, судьянинг ёки суд раисининг тақдимига биноан, агар суд ишни белгиланган муддатда кўриб чиқишга имкони бўлмаса, иш кўриш учун бир хил даражадаги суддан бошқа судга ўтказилиши ҳам мумкин. Ишни бир суддан бошқа судга ўтказиш тўғрисидаги масала юқори турувчи суд томонидан ҳал қилинади ва бу ҳақда суд қарори чиқарилади.

Демак, юқоридаги давлатларнинг жиноят процессуал қонунчилигига кўра, адолатли суд муҳокамасига бўлган ҳуқуққа доир халқаро стандартлар миллий қонунчиликда турлича таърифланган. Хусусан, жиноят содир этган шахснинг ваколатли, мустақил ва холис суд томонидан судланиш ҳуқуқини таъминлашда МДҲ давлатларининг қонунчилигида турлича ёндашувлар бор. Баъзиларида суд мажлисида ишнинг бошқа суднинг судловига тегишлилиги аниқланса, ушбу ҳолатда жиноят иши иштирокчиларнинг розилиги инобатга олинса, баъзи давлат қонунчилигида эса иш ҳолатларининг тўла очилишига тўсқинлик қилмаса ишни кўриш давом эттирилади. Масалан РФ ЖПКнинг 34-моддасида, суд мажлиси болангунга қадар ишнинг умумий қоидага кўра юрисдикция бўйича ҳал этилади, агарда суд процесси жараёнида иш бошқа суднинг судловига тегишлилиги аниқланса, суд ишни аввало ишда иштирок этувчи шахслари, хусусан судланувчи ва жабрланувчи рози бўлса ишни кўришни давом эттиради. Агарда рози бўлмаса, жиноят иши юрисдикция бўйича бошқа судга юборилади. Озарбайзон Республикаси ЖПКда эса суд мажлиси жараёнида ишнинг бошқа судловга тегишлилиги аниқланса иш юрисдикция бўйича тегишли судга юборилади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, судловга тегишлилик масаласини ҳал этишда, эътиборга олинishi лозим бўлган асосий элемент бу шахснинг ваколатли судлов ҳуқуқи ҳисобланади. Халқаро ҳуқуқ

---

¹ Қозоғистон Республикаси ЖПК, 316-модда.

нормаларида белгиланган ушбу ҳуқуқ халқаро стандарт сифатида тан олинган. Ушбу ҳуқуқни таъминлашда биринчи навбатда инсон ҳуқуқи, хусусан, адолатли суд муҳокамасига бўлган ҳуқуқни таъминлаш кўз ўнгимизга келади. Судланувчи ёки жабрланувчининг ҳуқуқи ва хоҳишини инобатга олиш лозим.

ЖПКда, жиноят процесси давомида ишнинг бошқа суднинг судловига тегишлилиги аниқланса, биринчи навбатда судланувчи ва бошқа иштирокчиларнинг розилигини, инобатга олиш лозим. Агарда улар ишни давом эттиришга рози бўлмаса, суднинг тегишлилиги бўйича бошқа судга юборишга мажбурлигини белгилаб қўйиш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент. Ўзбекистон, 2019.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси (2018-йил 1-майгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) Расмий нашр – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги – Т.:”Адолат”, 2018 й.

1.3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. (2018 йил 1-майгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) Расмий нашр – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. Тошкент: “Адолат”, 2018й.

1.3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022-йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон фармони.

1.4. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси.БМТ.1948.

1.5. Суд органлари мустақиллигига оид асосий принциплар.БМТ.1985.

II. Дарсликлар ва ўқув қўлланмалар

2.1. Пўлатов. Б.Х. “Жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар томонидан қонунларни ижро этилиши устидан прокурор назорати. Ўқув қўлланма.Т.: 2007.

2.2. Д.Базаров,Б.Шамсутдинов. Жиноят процессида айбланувчининг ҳуқуқлари.Дарслик. 2021.

2.3. Ф,А.Рамазанова. Жиноят процессининг функциялари.Рисола. 2016.

2.3. Исроилов Б.О. Жиноят процессининг айрим принциплари, Рисола. – Т.: “Тан ва технология” 2007. Б 23.

2.4. Ягофаров. С.М. "Международные стандарты в уголовном судопроизводстве". учебное пособие.2013.

III. Интернет манбалар

3.1 <http://www.lex.uz>

3.2 https://www.akorda.kz/ru/republic_of_kazakhstan/kazakhstan

3.3. <http://www.право.ру>.

3.4. <https://www.echr.coe.int>.

3.5. <https://www.gov.uk>.